

עין לציון צופיה

כמיהה לארץ ישראל בהיסטוריה, בהגות, בתרבות ובמעשה

היכל שלמה

י"ז - י"ט בסיוון תשפ"ג, 06.06.23 - 08.06.23

כנס אקדמי בנושא

עין לציון צופיה

**כמיהה לארץ ישראל בהיסטוריה,
בהגות,**

בתרבות ובמעשה

י"ז – י"ט בסיוון תשפ"ג

08.06.23 – 06.06.23

חוברת תקצירים

היכל שלמה, ירושלים

חברי הוועדה המארגנת והוועדה האקדמית ושל הכנס:

ד"ר עמוס גאולה, ראש רשות המחקר, המכללה האקדמית הרצוג
פרופ' לאה מקובצקי, ראש החוג לתולדות עם ישראל, אוניברסיטת אריאל

•

פרופ' אורן אקרמן, החוג ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה, אוניברסיטת
אריאל

ד"ר איל דוידסון, החוג ללימודי ארץ ישראל, המכללה האקדמית הרצוג
פרופ' אסף ידידיה, החוג להיסטוריה של עם ישראל, אוניברסיטת אריאל
ד"ר יואל מרציאנו, החוג להיסטוריה של עם ישראל, אוניברסיטת אריאל
פרופ' דניאל רייזר, ראש החוג למחשבת ישראל, המכללה האקדמית הרצוג
ד"ר מיכל שאול, ראש החוג להיסטוריה של עם ישראל, המכללה האקדמית

הרצוג

•

הכנס בארגון רשות המחקר של המכללה האקדמית הרצוג

מרכזת הכנס: מאירה קפלן, מרכזת רשות המחקר

073-217-9901 research@herzog.ac.il

מפיקה: קרן בסין, מנהלת מחלקת הפקות

academicevents@herzog.ac.il

מתוך רציונאל הכנס:

"מטרת הכנס היא להציג חידושים מחקרניים העוסקים בכיסופים לארץ
ישראל במהלך הדורות, מן העת העתיקה ועד התקופה האחרונה, מתוך
דיסציפלינות המחקר השונות של מדעי היהדות. מגמת הכנס היא הצגת
מחקרים שהחדשנות בהם אינה נקודתית אלא רחבה, בתחום הנחקר,
ואשר מציגים רעיון קונספטואלי או נקודת ראות חדשנית".

לו"ז הכנס

יום שלישי, ערב פתיחה:

18:30 – 19:00 קבלת פנים

19:00 – 19:30 ברכות

אתנחתא מוזיקלית : נגנית הנבל גיל רוגוף

19:30 – 20:15 הרצאה א : פרופ' משה אידל

אתנחתא מוזיקלית : נגנית הנבל גיל רוגוף

20:15 – 21:00 הרצאה ב : הרב חיים סבתו

21:00 תפילת ערבית וסיום

יום רביעי:

9:30 – 10:00 קבלת פנים וכיבוד, הרשמת מרצים

10:00 – 11:45 **מושב א** : חזון והגשמה בדורות האחרונים

11:45 – 12:00 הפסקה וכיבוד

12:00 – 13:45 **מושב ב** : ארץ ישראל בהגות היהודית בימי

הביניים

13:45 – 15:00 הפסקה וארוחת צהריים

14:30 – 15:00 סיור במוזיאון היכל שלמה למעוניינים

15:00 – 16:30 **מושב ג** : ומאַרצות קבֿצֿם מֿמֿזְרַח ומֿמֿערב –

עליות לארץ מאפריקה ומאסיה

16:30 – 16:45 הפסקה + כיבוד

16:45 – 18:30 **מושב ד** : הכמיהה לארץ ישראל בשירה ובפיוט

18:30 – 19:00 הפסקה

19:00 – 20:45 **מושב ה** : ארץ ישראל במרחב העות'מני - מושב

לכבוד פרופ' לאה מקובצקי

20:45 – 21:00 תפילת ערבית וסיום

יום חמישי:

9:30 – 10:00 קבלת פנים, כיבוד, הרשמת מרצים

10:00 – 11:45 **מושב ו**: ארץ ישראל בהגות היהודית בעת

החדשה

11:45 – 12:00 הפסקה + כיבוד

12:00 – 13:30 **מושב ז**: ביטויי כיסופים לארץ ישראל -

שד"רים, גבירים וקבורה בארץ

13:30 – 14:45 ארוחת צהריים

14:45 – 16:45 סיור (הליכה רגלית) ארץ ציון וירושלים: השינוי

ביחסה של התנועה הציונית לירושלים - מבט מהשטח בהדרכת

ד"ר שמואל בהט (בהרשמה מראש)

16:45 – 17:00 הפסקה + כיבוד

17:00 – 18:45 **מושב ח**: שיבה לארץ בימי שיבת ציון והבית

השני

18:45 – 19:00 הפסקה

19:00 – 21:00 מושב נעילה: הכמיהה לארץ ישראל בדורנו

בארץ ובתפוצות

21:00 – תפילת ערבית וסיום

תקצירי הרצאות

ערב פתיחה:

יו"ר ד"ר עמוס גאולה

פרופ' משה אידל (האוניברסיטה העברית בירושלים)

עליות ואליטות

הסופר הרב חיים סבתו (ראש ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים):
שני עמודי הכמיהה לציון: רמב"ן וריה"ל – המשותף והשונה

מושב א: חזון והגשמה בדורות האחרונים

יו"ר: ד"ר עשהאל אבלמן

פרופ' אריאל פלדשטיין (אוניברסיטת אריאל):

כמיהת החלוצים לארץ ישראל - מבע קולנועי

ההרצאה תבחן את הזיקה של "החלוץ" לארץ ישראל במהלך המאה ה-19 וראשית המאה ה-20. החלוץ השב לארצו ולמולדתו יצר קשר עם ארץ ישראל וחדש בה את הברית. עברו השיבה הייתה לידה מחדש ותחיה. הוא בא לגאול את ארץ ישראל מן העזובה ושיממון בהן הייתה שרויה במשך אלפיים שנה. מקרי הבוחן יוצגו מתוך סרטים שצולמו בארץ ישראל בראשית המאה ה-20.

ד"ר מיכל שאול (מכללת הרצוג):

ארץ ישראל בעיני הניצולים החרדים – מקלט או סכנה?

בהרצאה נחשוף כמה ממגוון התגובות של ניצולי שואה חרדיים כלפי ארץ ישראל וכלפי החברה היישובית בשנים הראשונות לאחר השואה: בין אלה שראו בארץ ישראל יעד בטוח לניצולים וקרקע פורה לשיקומו הלאומי של העם היהודי, לבין אלה שראו בה איום גדול יותר מאשר בעבר על קיומו הרוחני העתידי של העם היהודי בכלל ושל המחנה הדתי בפרט, ולמעשה חזית נוספת למאבקם של מקדשי השם.

כמובן שאין לדבר על "ניצולי השואה החרדיים" כמקשה אחת משום שלמעשה קבוצה זו כוללת קשת רחבה ומגוונת של תתי-קבוצות. מבחינה אידיאולוגית ניתן לזהות בחברה החרדית קשת רחבה של תגובות למפעל הציוני: בקצה האחד שלה מצויים חברי תנועת פועלי אגודת ישראל, אשר לצד הגדרתה העצמית כ"חרדית", יחסה אל החברה היישובית והישראלית היה אוהד בדרך כלל, והיא אף ביקשה להשתלב ככל שניתן בה ובמוסדות המדינה; בקצה השני עומדות הקבוצות המזוהות עם "העדה החרדית", השוללות שלילה גמורה כל קשר עם המדינה הציונית. בהרצאה נבקש לברר: עד כמה השפיע זיכרון השואה על היחס האידיאולוגי למדינה הנולדת ולחברה הישראלית החילונית-ציונית? מה המשמעות של מידת ההשפעה הזו?

באופן מעשי קשה לקבוע בוודאות כמה מתוך ניצולי השואה החרדים בחרו לעלות לארץ-ישראל וכמה בחרו להגר לארצות אחרות, אולם נראה שניתן לקבוע כי בפועל, רוב החרדים מקרב שארית הפליטה בחרו לעלות לארץ-ישראל וראו בה מקום מפלט ומקלט אישי ולאומי.

ד"ר תמי קמינסקי (מכללת הרצוג):

"לראות את אשר מעבר להר": טיוליה של רחל סבוראי כראי לכמיהת דור הצברים לארץ ישראל

ב-25.4.2016, נפטרה בקיבוץ רביבים, בגיל 90, החברה רחל סבוראי. היא נולדה ב-15.8.1926 לשמואל ולשרה לבית יצקר, מעולי העלייה השנייה, חברי גדוד העבודה, ונקראה בשמה של דודתה, שנפטרה בצעירותה, וכמחווה למשוררת רחל בלובשטיין. בית אמה של סבוראי, שכן בגבול תל-אביב-יפו וכונה "בית הסופרים" על שם דיירי המשנה שהתגוררו בו. במאי 1921, נרצחו חמישה מיושבי הבית, ביניהם יהודה, סבה של רחל, ושני דודיה: אברהם אחי אמה, וצבי ש"ץ, בעלה של דודתה רבקה. יחד עמם נרצחו גם הסופרים י"ח ברנר ויוסף לואידור. אירוע זה, שהתרחש טרם נולדה, השפיע על חי משפחתה בכלל, ועל חייה שלה בפרט, כפי שהעידה לא פעם, ופעלה להנצחתו. סבוראי גדלה בעין חרוד, קיבוץ שכבר מייסודו בספטמבר 1921, היה בעל השפעה רבה ביישוב, והפך למוקד תרבותי, רעיוני וחברתי בהוויית היישוב. חבריו תפסו עצמם כ'חלוץ ההולך לפני המחנה', ואת הרוח הזו העבירו גם

לבני הדור השני. היה זה דור העתיד, אשר יבטא בצורה מיטבית את המהפכה הציונית-חלוצית אותה ביקשו להתוות. ואכן, כל חייה, חייתה סבוראי לפי הרוח המשפחתית, הקיבוצית והתנועתית שבה גדלה. היא שירתה בפלמ"ח והשתתפה בפיצוץ גשר דמיה בליל הגשרים; עם פרוץ מלחמת העצמאות התגייסה בניגוד להחלטת קיבוצה, ולחמה בחטיבת הראל; היא הרבתה לטייל ולסייר, וב-1953 יצאה מגבולות הארץ והגיעה עם חבר ילדותה, מאיר הר-ציון לפטרה, 'העיר האסורה'; עברה לרביבים על מנת להמשיך ולחיות בקיבוץ שיתופי מלא; הייתה אם חד הורית לשלושה ילדים, מבחירה; למדה מקרא באוניברסיטת בן-גוריון, והוציאה ספר פרשנות משלה לתנ"ך, נוסף לשני ספרים קודמים שהוציאה: האחד על ההולכים לפטרה שלא שבו והשני על שירי רחל. חבריה העידו שהייתה אשה מעורבת, דעתנית, בעלת עקרונות, סגפנית ונאמנה לערכים עליהם גדלה והתחנכה.

בהרצאתי אבקש להתחקות אחר טיוליה הרבים של רחל סבוראי המהווים ראי לתפיסת הארץ בעיני בני דורה, ילדי השמש ודור הפלמ"ח, ולבחון לאורם את החיבור והכמיהה שהיו מהיסודות בהם התחנכה כנצר ודור ההמשך של מחוללי המהפכה הציונית-סוציאליסטית: בת למשפחות יצקר וסבוראי, בת למייסדי עין חרוד והקיבוץ המאוחד וצברית, בת ההתיישבות העובדת.

ד"ר יוחאי בן גדליה (ארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי):

ארץ ישראל איננה - הראי"ה קוק קורא ב'אגרות צפון' לרש"ר הירש

פרקי 'ארץ ישראל' בספר 'אורות' של הרב קוק מהווים אחד הטקסטים היסודיים בהגותו. בהרצאה אראה כיצד הפסקאות הראשונות נכתבו תוך פולמוס סמוי וגלוי עם החיבור 'אגרות צפון' של הרש"ר הירש, אליו התוודע הרב קוק בגלותו בשווייץ בזמן מלחמת העולם הראשונה. מעבר להבדלים בגישות ושורשיהם, אנסה להציע מודל לתיארוך פנימי של פסקאות ביומנים הגולמיים של הרב קוק, בהתאם לחשיפה לספרות משתנה.

מושב ב: ארץ ישראל בהגות היהודית בימי הביניים

יו"ר: פרופ' זאב הרווי

פרופ' אבירם רביצקי (אוניברסיטת אריאל):

ארץ ישראל במשנתם של רב סעדיה גאון ויעקוב אלקרקסאני

בכתבי רב סעדיה גאון לא נמצא קריאה לעלות לארץ ישראל. יש מן החוקרים שטוענים שגישת רב סעדיה היא חלק מאידאולוגיה רבנית שהתנגדה לעלייה לארץ באותם ימים, ויש הרואים בכך ביטוי להסתייגותו של רב סעדיה לא מעלייה לארץ אלא מן האידאולוגיות המשיחיות שליוו כמה מן התנועות הפרוטו-קראיות. בין החוקרים אפשר למצוא גם הדעה שרב סעדיה נעדר חמימות ורגש פואטי כלפי ארץ ישראל של ימיו, כתוצאה מהכרתו שמנהיגות העולם היהודי צריכה להינתן בידי חכמי בבל. בהרצאתי אעמוד על שתי משמעויות שיש לגישתו של רב סעדיה כלפי ארץ ישראל כארץ שאליה יתכנס עם ישראל באחרית הימים: א. משמעותה של ארץ ישראל מבחינת תורת הגמול המעתיזת שבה החזיק רב סעדיה. ב. משמעותה של ארץ ישראל מבחינת הפולמוס נגד הנצרות והאסלאם, שבדרכים שונות טענו כי הברית המקראית של האל עם ישראל הוחלפה בברית עם מאמיניהן של דתות אלו.

בן דורו של רב סעדיה, יעקוב אלקרקסאני, שהיה ככל הנראה החכם הקראי הפורה והחשוב ביותר בימיו, אינו מבטא כל יחס מיוחד לארץ ישראל בכתביו. זאת, בניגוד לקראים שקדמו לו ושחיו אחריו שראו בשיבה בארץ ישראל מעלה דתית, ואף קראו נמרצות לעלות אליה. מגמה זו, שמאופיינת במחקר כאדישות כלפי ארץ ישראל של ימים, משותפת לקרקסאני ולרב סעדיה. לדעת שני הוגי דעות אלה ארץ ישראל היא ארץ הגאולה העתידה להתרחש באחרית הימים בלבד. קו משותף זה במשנת שניהם מצביע על כך שמקומה של ארץ ישראל לא היה נקודת מחלוקת בין המחנות הרבני והקראי בכללותם. בהרצאתי אנתח שאלה שאיתה התמודד קרקסאני ביחס לארץ ישראל, ולפיה כמעט כל המצוות קשורות בארץ ישראל ובהיעדר ישיבה בארץ כמעט ואין טעם לשמור על התורה. אציג את מקורותיה של האידאולוגיה העומדת בבסיס השאלה ואת משמעותה, ואנסה להראות שגם רב סעדיה היה מאמץ את הלך המחשבה העומד בבסיס תשובתו של קרקסאני לשאלה זו.

ד"ר יוסי מרציאנו (מכללת הרצוג) :

עליית ריה"ל לארץ ישראל - המימד האישי והפולמוס האידאולוגי

"ואין תקווה בלבי אלא לפנות מזרחה בהקדם האפשרי", כך כתב ריה"ל באגרת לחברו חלפון בן נתנאל מעל עשור קודם שניגש לבצע את תכניתו. זכרונו ומורשתו של ריה"ל מחוברים בתודעה ההיסטורית לעלייתו לארץ ישראל. שירי ציון, שירי המסע, האגרות הקשורות לעלייתו שנמצאו בגניזת קהיר, ולצידם סיפור החבר בספר הכוזרי עם היסודות הביוגרפיים שבו, כל אלו נותנים לנו מידע רב על עליה זו.

המחקר עסק רבות בשאלת המניע לעלייתו של ריה"ל. עד כמה יש לראותה כמעשה אישי של עולה רגל, המבקש לכפר על חטאיו ולמות בארץ הקודש, או כמעשה אידאולוגי ומשיחי הרואה בעלייה אקטיבית את התקווה לגאולה, ומבקש לשמש דוגמא לאחרים.

בהרצאתי אעסוק בשתי נקודות הקשורות לעליית ריה"ל ואשר יכולות לשפוך אור על מניעיו. נקודות אלו חוזרות ועולות באופן גלוי וסמוי בכתביו בהקשר לעלייה. האחת מהתחום האישי, הקשורה לשאלת היחס שבין העלייה וטהרת הלב. והשנייה בתחום ההגותי-פולמוסי, והיא נמצאת בכתבים בהם עונה ריה"ל לאנשים בספרד ובמצרים שמתנגדים לעלייתו ומבקשים להניאו ממנה.

פרופ' שלם יהלום (אוניברסיטת אריאל) :

רמב"ן וארץ ישראל: דימוי היסטוריוגרפי ומציאות טקסטואלית

לפי הדימוי השכיח בספרות המחקרית תפסה ארץ ישראל מקום מרכזי בעולמו הרוחני של רמב"ן. ההרצאה תעמוד על כך שבטקסטים קדומים של רמב"ן לא קיבלה ארץ ישראל מקום משמעותי, והאמירות הידועות בדבר חשיבותה של ארץ ישראל הם התפתחות מאוחרת של שנותיו האחרונות.

ד"ר יוסף מרקוס (מכללת הרצוג) :

המניע ליציאת אברהם ותרח לארץ ישראל - תמורות בפרשנות רמב"ן לאורך השנים

בחמישה מקומות בכתביו דן רמב"ן בקורות אברהם באור כשדים ובמאבקו עם עובדי האלילים שם: בפירושו לתורה לבראשית יא, כח, ולבראשית יב,

ב, פעמיים בדרשתו 'תורת ה' תמימה', ובדרשתו 'על דבר קהלת'. מרים סקרלץ עסקה בעבר ביחס שבין מקורות אלו, מתוך הנחה שדרשות רמב"ן נאמרו אחרי שהוא כתב את עיקר פירושו לתורה. אולם כיום מקובל שהדרשות נאמרו דווקא בשלבים מוקדמים יותר, ואף התגלו קטעים חדשים של דרשת 'תורת ה' תמימה', מה שמצריך לדון בכל הנושא מחדש. שלוש שאלות מעסיקות את רמב"ן במקורות אלו: 1. היכן נולד אברהם. 2. מה בדיוק אירע לו באור כשדים, כאשר הוא דן ביחס שבין המסופר בדרשות חז"ל ובין המסופר במקור חיצוני בשם 'ספר החקלאות הנבטית'. 3. מדוע החליט לבסוף להגר לארץ ישראל, האם מתוך משיכה פנימית אל סגולתה או רק כדי להתרחק מהמלך. השינויים בין המקורות, מלמדים הן על שיטתו הפרשנית המתפתחת של רמב"ן והן על כך שכפרשן רמב"ן לא 'כפה' על הכתובים תפיסות העולות בקנה אחד עם שיטתו באשר לערכה וסגולתה של ארץ ישראל, אם עיון מחודש בכתובים גרם לו לשנות את דעתו באשר לעולה מפשטי המקראות.

מושב ג: ומאַרצות קבצם ממזרח וממערב – עליות לארץ מאפריקה ומאסיה

יו"ר: ד"ר אבי פיקאר

ד"ר אבי פיקאר (אוניברסיטת בר אילן):

כמיהה לארץ ישראל, ציונות ועלייה בקרב יהודי צפון אפריקה במאה ה-20
יהודים מצפון אפריקה עלו לארץ במהלך כל הדורות. קהילה של מערביים בארץ ישראל הייתה מוכרת עוד מימי הביניים. עליות לארץ התקיימו כמעט ברצף אם כי העליות הציוניות העמידו אותן מעט בצל.

הקשר הרציף לארץ ישראל היה אחד מהגורמים להצטרפותם של יהודים רבים בצפון אפריקה לתנועה הציונית. להבדיל מהיחס לציונות באירופה, בטוניסיה ובמרוקו היו הן השמרנות הדתית והן שאיפת ההשתלבות בתרבות המערבית גורמים שסייעו להתפשטות הציונות ולא לחמו בה. שאיפת ההשתלבות בתרבות המערבית, מלבד היותה גורם המעודד התבדלות מחברת הרוב המוסלמית, חשפה את היהודים להלכי רוח לאומיים מודרניים ובוגרי החינוך הצרפתי היו קרקע נוחה לחדירת רעיונות ציוניים. השמרנות

הדתית, הן זו המסורתית והן זו שהובלה על ידי ארגונים חדשים ושילבה שמרנות ומודרניות, יצרה כר קליטה לציונות עקב האלמנט הלאומי (גם אם איש לא כינה זאת כך וגם אם הדבר קדם להופעת הלאומיות המודרנית) שהיה בזהות היהודית המסורתית.

מצד שני, בשנים שבין שתי מלחמות העולם, אך מעטים מקרב יהודי צפון אפריקה עלו לארץ. רבים מיהודי צפון אפריקה שאפו להיות חלק מהאליטה של המתישבים הצרפתים וראו בצרפתיות את הגאולה. גם מצידה של התנועה הציונית לא זכו יהודי ארצות האיסלם, ובמיוחד היהודים בצפון אפריקה, לרישיונות עלייה מסיבות שונות.

לאחר מלחמת העולם השנייה החלה הציונות ואיתה העלייה לארץ ישראל להיות אופציה ממשית עבור יהודים רבים. האכזבה מצרפת, פנייתה של הציונות לעבר יהודי ארצות האיסלם, ועצמאות מדינות המגרב, היו מן הגורמים שתמכו בכך.

כמו בכל הגירה המונית – העלייה לארץ ישראל לא הייתה תלויה אך ורק בכוח המשיכה של הארץ, ובכח הדחיפה מארץ המוצא, אלא גם באלטרנטיבות שעמדו בפני היהודים. כך למשל מיעטו יהודי אלג'יריה בעלי האזרחות הצרפתית לעלות לארץ, גם כאשר הם נאלצו לעזוב את אלג'יריה עד האחרון שבהם. בקרב יהודי מרוקו וטוניסיה הייתה נטייה גבוהה יותר לעלות, אם כי גם אצלם היו מי שהיגרו למערב. שיעורם היה גבוה יותר בקרב יהודי טוניסיה, מאשר בקרב יהודי מרוקו.

במחצית שנות החמישים, עם התעצמות מאבקה של מרוקו לעצמאות, השאיפה לעלייה בקרב יהודי מרוקו הייתה גדולה בהרבה מהמכסות שמדינת ישראל הקציבה לעלייה זו. אולם עם עצמאות מרוקו והאיסור על העלייה ממרוקו, החל מבצע של עלייה חשאית, רב סכנות, שבו באו לידי ביטוי כמיהתם של יהודי המגרב לארץ ישראל ומחויבותה של מדינת היהודים ליהודים בתפוצות.

סני"צ עו"ד שי יאסו (אוניברסיטת אריאל):

תמורות במנהיגות יהודי אתיופיה בתהליך העלייה דרך סודאן

במסגרת הסקירה הספרותית שביצעתי עד כה, נוכחתי לדעת כי אין מחקרים העוסקים במנהיגות הקהילה באתיופיה בתקופת בסודאן בשנים 1984-1980, במידה ונזכרת מנהיגות כלשהי, אזי היא מתמקדת בדרך כלל בפעילות

חיצונית (אנשי סוכנות ואנשי מוסד) שבאה לסייע ולא בפעילות הפנימית מנהיגותית של הקהילה.

ההרצאה תעסוק במבנה המשפחתי של הקהילה, המשפחה המצומצמת והמורחבת. כמו כן אפרט את מבנה המנהיגות הדתית בקרב הקהילה ואת תפקידיה.

צריך לזכור כי תקופה זו הייתה מכוונת בעבור משתתפיה, שבטעות נידונים במחקר ובתודעה הישראלית בכפיפה אחת עם שאר עולי אתיופיה שעלו בטיסה ישירה לישראל. עולי סודאן חוו תקופה ממושכת שהייתה רוויה בסבל ואתגרים קיומיים ובמהלכה נספו כארבעת אלפים מיהודי הקהילה המהווים כחמישית מהעולים.

שרידותה של קהילת "בית ישראל" בצוק העיתים נבעה במידה רבה מהמבנה החברתי שלה ומהמנהיגות הפנימית שפעלה בה במעגלים שונים: מנהיגות משפחתית, מנהיגות חברתית ומנהיגות דתית.

מר בן-ציון יהושע-רז (סופר וחוקר קהילות ישראל במרכז אסיה):

אהבת ציון וציונות בקרב יהודי אפגניסטן

בעוד מוסדות התנועה הציונית הטיפו לציונות - יהודי אפגניסטן חיו את 'אהבת ציון' ועלייה לציון במשמעותן הדתית; פירוש לספר תהילים המשלב את אהבת הארץ ומשנה אידיאולוגית; השירה והפיוט כערגה לציון, ה'זיארה'-עלייה לרגל, העלייה לארץ משלהי המאה ה-19, לרבות עלייה בלתי ליגלית. אשר לציונות: הפצת השקל הציוני (1922) - כשליש מהקהילה רכשו את השקל; אסירי ציון; איגרות למוסדות העלייה המבטאות את אהבת הקהילה לארץ.

מושב ד: הכמיהה לארץ ישראל בשירה ובפיוט

יו"ר: פרופ' אפרים חזן

ד"ר גבי ברקאי (אוניברסיטת בר אילן):

גיאוגרפיה ההיסטורית של שיר השירים: ניתוח בכלים ארכאולוגיים והיסטוריים

ד"ר עדן הכהן (מכללת הרצוג) :

מארץ הרים ובקעות לארץ חפץ – ארץ ישראל בפיוטי ינני ופייטנים מאוחרים לו

המידע ההיסטורי והגאוגרפי המונח בפיוטי ארץ ישראל הקדומים דל למדי. טורים בודדים ביצירה המקיפה והמרהיבה הזו מספרים לנו את סיפורם של אירועים ומקומות הקשורים למרחב הארץ ישראלי, ואף הם בדרך כלל נוקטים בלשון רב משמעית ואינם מוסרים תמונה ברורה של המציאות שמתוכה נוצרו. ומכל מקום, שירתו של הפייטן הארץ ישראלי בן המאה השישית ינני מתייחסת אל מציאות דורו ומספרת לנו מדי פעם על שלטונם האכזרי של אדוני הארץ ועל מצוקתם של יושביה היהודים. חוקרי פיוטיו של ינני נתנו ליבם לתופעה מופלאה: אף שהפייטן דר ללא ספק בארץ ישראל, הוא מקונן על גלותם של ישראל מנקודת מבטו של הגולה, ולא של השוכן בארץ. בכירת חוקרי הפיוט הארץ ישראלי הקדום, פרופ' שולמית אליצור, כינתה עמדה זו: 'גלות על אדמת המולדת'. הרצאתי תנסה להרחיב את התמונה: לא רק בתחושת גלות על אדמת המולדת עוסקים אנו, אלא בהתנתקות מתעצמת וגדלה של הפעילות הספרותית היוצרת של יהודי הארץ מן המרחב הממשי שבה פעלה ובהיאחזות במרחבים גאוגרפיים מדומיינים שקיומם היחיד היה במקורות הספרותיים.

ד"ר אלישבע הכהן (האוניברסיטה העברית ואוניברסיטת אריאל, GOOL) :

שאיפה, געגוע, סבל וחוסן - במסורת שירי ציון - מריה"ל ועד אצ"ג

ר' יהודה הלוי היה ממשורריה החשובים של שירת 'תור הזהב' הקלאסית שנכתבה בספרד בימי הביניים. כמשורר, האזין ריה"ל למוסכמות שירת בני דורו, אך גם בישר בשירתו מגמות חדשות. אחת התופעות המרתקות בשירתו היא הסוגה הנדירה, המיוחדת והאישית - שירת ציון. במסגרת זו מופיע השיר הידוע 'ציון הלא תשאל'. זהו שיר געגוע ואהבה לארץ ישראל. אומנם, ריה"ל כתב שירת קודש מקיפה ומפוארת, אבל השיר 'ציון הלא תשאל' אינו שיר קודש אלא שיר חול.

ובכל זאת, וכיוון שנגע בליבות המוני ישראל, נכנס אל הפרקטיקה הליטורגית של תשעה באב. כך, הביא ליצירת מסורת של פיוטים שנכתבו בהשפעתו על ידי הפייטנים שפעלו לאורך הדורות שאחריו.

גם השירה העברית החדשה נדרשה למסורת שירית זו, ואפילו המשוררת והפזמונאית נעמי שמר.

בשנים שטרם קום המדינה, המשורר אורי צבי גרינברג המשיכה בדרכו האופיינית. האם ראה את שיריו כהמשך המסורת השירית? או אולי דווקא בתוך המסגרת 'המסורתית' שבר אצ"ג את המקובלות מדור לדור ויצא לדרך שירית חדשה? בכל אלה ועוד נעסוק בהרצאתנו.

ד"ר רחל עופר (מכללת הרצוג ומכללת אפרתה):

כמיהה נשית לציון – חלום ושברו – בראי שירתה של המשוררת אסתר שקלים

המשוררת אסתר שקלים, משוררת ישראלית פמיניסטית מזרחית, נולדה ב-1954 בטהראן שבאירן, ובהיותה בת ארבע שנים עלתה עם משפחתה לישראל. שיריה מתארים מסורת נשית מזרחית ומשקפים באותנטיות וברגישות את חוויית ההגירה. בצד הזדהותה העמוקה עם מורשת התרבות היהודית הפרסית המזרחית, ועם הכמיהה לציון שהייתה חלק ממנה, בשיריה של שקלים בא לידי ביטוי מבט מפוכח וכואב המתאר את ההשפלה והקושי שהיו כרוכים במימושו של החלום הציוני. שירתה מתארת את הקונפליקטים הכרוכים בעימות בין המורשת המזרחית, כור מחצבתה של המשוררת, ובין המציאות הישראלית המודרנית. שיריה, המתארים את הקרע שבין מזרח למערב ומוחים נגד הקיפוח שהיה מנת חלקם של העולים מפרס, נותנים ביטוי לסוגיות חברתיות וערכיות מרכזיות שהחברה הישראלית מתמודדת איתן.

המשוררת אסתר שקלים מנכסת בשיריה טקסטים קנוניים מתוך ארון הספרים היהודי לדורותיו (התנ"ך, המדרש, המשנה, התלמוד ועוד), ומנהלת באמצעותם דיאלוג מורכב ואמביוולנטי עם המסורת. בצד האהבה והחיבור שהיא חשה לאימהותיה ולשושלת המשפחתית הנשית שממנה היא באה, שיריה מבטאים מחאה נגד מעמדה של האישה בחברה המזרחית המסורתית.

**מושב ה: ארץ ישראל במרחב העות'מני - מושב לכבוד פרופ'
לאה מקובצקי**

יו"ר: פרופ' ירון הראל

פרופ' ירון הראל (אוניברסיטת בר אילן):

על יסוד מערכת החינוך הציוני בדמשק ערב מלחמת העולם הראשונה

פרופ' ירון בן נאה (האוניברסיטה העברית):

מבט נוסף על ועד פקידי ארץ-ישראל בקושטא

מאז הקמת ועד פקידי קושטא בשנת 1726, היו אלו אנשיו, שבהמשך התפצלו לוועדים מיוחדים לכל ארבע ערי הקודש, שניהלו במידה רבה של הצלחה את ענייני היישוב היהודי בארץ ישראל. הללו הוסיפו להוות גורם משמעותי בחיי הקהילות בארץ גם לאחר הקמת ועד הפקוא"ם בראשית המאה הי"ט, ואף לאחר המשבר שהתחולל בקהילה היהודית בבירה בשנות העשרים. יעקב ברנאי הראה כי חברי הוועד נטלו על עצמם את אירגון התמיכה הכספית, ובתוך כך גם את הסדרת ענייני השד"רות, השגחו על הניהול של הקהילות בארץ באמצעות פקידים ממונים, ולא אחת אף תיקנו תקנות הנוגעות לניהול השוטף שלהן. עדויות לכך נמצאות בראש ובראשונה בפנקס היחיד ששרד של העתקי המכתבים היוצאים (כ"י סמינר), בכתבי השד"רות ובספר התקנות וההסכמות של ירושלים. בין חברי הוועדים נמנו רבנים לצד גבירים עשירים, חלקם ספקים ואנשי כספים העובדים עם חצר הסולטאן ועם הצבא העות'מאני.

בדברי אבקש להתייחס למה שהניע את אותם גבירים להשקיע משאבים רבים בניהול התובעני של ענייני היישוב.

פרופ' יוסף הקר (האוניברסיטה העברית):

מרכז או פריפריה? זיקות וקשרים בין יהודי איסטנבול ושאלוניקי ליהודי

ירושלים וצפת במאות ה-16 - 17

פרופ' לאה מקובצקי (אוניברסיטת אריאל):

דברי תגובה

מושב ו: ארץ ישראל בהגות היהודית בעת החדשה

יו"ר: פרופ' דניאל רייזר

ד"ר רון וקס (מכללת הרצוג):

מקומה של ארץ ישראל בתורתו ובחייו של ר' יוסף חיים מבגדד (ה"בן איש חי")

ר' יוסף חיים מבגדד המכונה ה"בן איש חי", היה מגדולי הרבנים בארצות האיסלם (1835–1909). זיקתו העמוקה לארץ ישראל אינה מוטלת בספק. ר' יוסף חיים דרש וכתב אודות ארץ ישראל וכן נקט בפעולות שונות ביחס אליה. למשל, הדפיס את כתביו בירושלים וכן רכש קרקעות בחברון. בחייו ערך מסע לארץ ישראל - מסע שהשפיע הן עליו והן על המסורת אודותיו.

עם זאת, מעיון בתורתו ובפרשיות חייו נדמה שיחסו לארץ ישראל מורכב יותר. בהגותו אנו מוצאים ביטויים המלמדים על כך שלגולה ערך לא פחות משל ארץ ישראל. כמו כן בעצמו לא עלה לארץ ישראל על אף שביקר בה וגם מקורבים לו עלו והתיישבו בה.

בדברינו נציע קריאה מחודשת בכתביו של ר' יוסף חיים ומאורעות חייו, בכדי לעמוד על תפיסתו של ר' יוסף חיים ביחס לארץ ישראל, וכיצד השפיעה עמדתו זו על ההולכים בדרכו.

ד"ר איתמר ברנר (מכללת הרצוג):

ארץ ישראל בחזון הגאולה של הרב שג"ר - בין ריאליזם למיסטיקה

ארץ ישראל כמושא רוחני וכמרחב ממשי-ריאליסטי נוכחת במגוון הקשרים בהגותו של הרב שג"ר (שמעון גרשון רוזנברג, 1949—2007). במרחבי הגותו ניתן למצוא כפל מבטים על ארץ ישראל. מחד גיסא, ארץ ישראל, מדינת ישראל והגאולה נוכחים בשיאו של המהלך המיסטי המתואר בהגותו. מאידך גיסא, ארץ ישראל נותרת לכל אורך הדרך מרחב גשמי הכולל את כל המרכיבים של קיום אנושי ריאלי: מדינה על מוסדותיה, כלכלה, צבא וכדומה. בהתאם למבט כפול זה, החיים בארץ ישראל של הגאולה, גם בעידן המשיחי, אינם מנותקים מתנאי הקיום האנושי הבסיסי – פרנסה, משפחה, וקהילה. לכאורה ניתן היה להציע כי מדובר בשני שלבים בהיסטוריוסופיה

השג"רית. אולם בחינה מעמיקה של כתביו מלמדת כי שני היסודות האלה – המיסטי והריאלי – נוכחים בו זמנית בארץ ישראל של עידן הגאולה בחזונו של הרב שג"ר. מאמר זה יעסוק במתח שבין שני הממדים הללו, ויבקש לעמוד על האופן שבו ארץ ישראל המיסטית וארץ ישראל והריאלית משתלבים במכלול הגותו. בכדי להבין זאת, נבקש לעמוד על האופן שבו היסודות הציוניים-דתניים של תפיסת עולמו של הרב שג"ר מאפשרים לו לשמר ממדים ריאליים, גם כאשר הגותו פוסעת אל מרחבים מיסטיים. לצד זה, תנותח המיסטיקה השג"רית דרך המושג 'מיסטיקה יומיומית', ובאמצעותו נבקש להבהיר את האופי הייחודי של המיסטיקה הזו אשר מאפשר את כפל הפנים שתואר לעיל. מתוך כך תתואר בהרחבה תפיסת ארץ ישראל של עידן הגאולה השג"רי, והאופן שבו הוא תפס את התהליך שעשוי להוביל ממדינת ישראל העכשווית אל חזון גאולה זה.

ד"ר חנה ריקלין (מכללת הרצוג):

תגובת הרבנות הציונית להתנתקות - בין קדושת ארץ ישראל כאינסטרומנטלית לאונטולוגית

למרות היחס העקרוני החיובי למעמדה של ארץ ישראל ומרכזיותה במשנה הציונית הדתית, ניתן לראות שתי גישות פנים ציוניות דתיות ביחס לארץ ישראל. שורץ מחלק את הציונות הדתית בין אלו שיחסם לארץ היה יחס אינסטרומנטלי לאלו שהתייחסו אליה באופן מטאפיזי. הראשונים ראו בארץ ישראל תשתית חשובה וכלי עזר הכרחי להגשמת ערכיו הלאומיים והרוחניים של העם. רק בה יוכל לקיים את כל מצוות התורה ולממש את הזיקה הטבעית שבין העם לארצו.

הגישה השנייה שפיתח הראי"ה קוק רואה ערך עצמותי בארץ ישראל. היא אינה רק כלי למילוי יעדים חשובים ככל שיהיו, אלא ישות סובסטנציאלית בעלת מאפיינים המקנים לה סגולות מטאפיזיות. גישה זו מקבלת את כל יתרונות הארץ שהגישה האינסטרומנטלית מציגה, אך זהו המובן מאליו, נקודת המוצא שממנה היא יוצאת. משם היא מפליגה לערך של הפגישה בין עם ישראל לארץ ישראל כמפגש שאינו ניתן להסבר רציונלי ואשר מניב תוצאות שאינן ניתנות להבנה ברמה הטבעית של קשר בין עם לארצו אלא הרבה מעבר לכך.

ברצוני להראות כיצד תגובת הפלגים הרבניים השונים בציונות הדתית להתנתקות מגוש קטיף, כרוכה גם בתפיסתם השונה את ארץ ישראל מבחינה ז.ז.

פרופ' גרשון גרינברג (האוניברסיטה האמריקאית בושינגטון):

Preparing for Balfour: Early Religious Zionist Thinkers in America.

There were stirrings of religious Zionist thought in America at the turn of the century, on the part of rabbis who had immigrated from Eastern Europe: Joseph Meir Levin, *Derush Letsion* (1905); Simon I. Finkelstein, *Bikkurei Anavim* (1899); Yehoshua Singer, *Zikaron Basefer* (1900); and Moshe Sivitz, *Heker Da'at* (1898). Associated with Isaac Elhanan Spector and disciples of Tsevi Hirsch Kalischer and Nathan Friedland, their Zionist ideologies were driven by American antisemitism on the one hand and assimilation on the other; and on tensions between materialism and *Torah* spirituality. They deliberated *Mitsvat yishuv ha'arets*, *Itaruta delitata*, the expectation that governments would lead the way, the imperative for immediate initiative, and the necessity of world-wide Jewish unity. The Balfour Declaration would provide focus and impetus to these deliberations, with an added messianic thrust- notably by Haim Hirschensohn.

מושב ז: ביטויי כיסופים לארץ ישראל - שד"רים, גבירים

וקבורה בארץ

יו"ר: פרופ' יוסף הקר

ד"ר איל דודסון (מכללת הרצוג):

מעלת הקבורה בצפת – עיון במקורות ימי הביניים

ב-1492 נפתח דף חדש בתולדות ישראל כאשר יהדות ספרד סיימה את תפקידה ההיסטורי. הגירוש שנגזר על יהודי חצי האי האיברי הביא להקמת קהילות מהגרים רבות בריכוזים יהודיים ותיקים ברחבי הפזורה היהודית, והוא עתיד להשפיע באופן דרמטי על צביונם. צפת הייתה אחד מאותם הריכוזים, שהפכו בתוך שנים לא רבות למרכז רוחני ודתי בעל השפעה עצומה בעולם היהודי, בזכות מקבץ איכותי במיוחד של חכמים שהתיישבו בה.

אחת התופעות המיוחדות לצפת בתקופה זו היא המשיכה של יהודים להיקבר בה. יש לכך ביטויים שונים במקורות המאות ה-16 וה-17. נראה כי המפתח להבנת התופעה נמצא בקברי הצדיקים הרבים, שצפת וסביבותיה התברכו בהם, ובמיוחד קבר רבי שמעון בר יוחאי במירון. חשיבותו של קבר רשב"י עלתה במאה ה-16, ברקע עליית המקובלים אליה, והקרבה לקברו היא בוודאי גם אחד הגורמים לעלייתה של צפת בתקופה זו. קבר רשב"י היה גם מקור לשאיפה להיקבר בסביבתו, ולא דווקא עבור מקובלים.

פרופ' אסף ידידיה (אוניברסיטת אריאל ומכללת אפרתה):

הקהילה האשכנזית באמסטרדם וזיקתה לארץ ישראל בדור האחרון לפני האמנציפציה

בראשית עידן האמנציפציה הופיעו שתי תגובות מפורסמות והפוכות של יהודים מאמסטרדם ביחס לארץ ישראל. הראשונה של המשכיל דוד פרידריכספלד, שבדומה למנדלסון קבע כי הציפייה המשיחית לשיבה לארץ ישראל מודחקת אצל יהודי הולנד. השנייה של צבי הירש להרן, שייסד את הפקוא"מ שריכז את איסוף הכספים מיהודי מערב ומרכז אירופה לתמיכה ביהודי ארץ ישראל. בהרצאה זאת אדון ביחסה לארץ ישראל של הקהילה האשכנזית באמסטרדם, שהייתה הגדולה ביותר באירופה, בדור האחרון לפני האמנציפציה (1770—1796). בהתאם למעמדה תמכה הקהילה בקהילות היהודית בארץ ישראל באופן קבוע, אירחה שד"רים ונרתמה למגביות מיוחדות. היא גם עודדה את בני הקהילה שביקשו לעלות לארץ ישראל באמצעות הבטחה לתמיכה כספית בהם לכל משך מגוריהם שם. לבסוף, תודעת הגלות והציפייה לגאולה משיחית בארץ ישראל ניכרת באופן מובהק בפרסומיה וברישומיה, באיחולים לזכות לראות בבניין ציון ובגיטאות של השנים העבריות.

פרופ' לאה מקובצקי (אוניברסיטת אריאל):

גבירי קושטא במאה השבע-עשרה - פוליטיקה וכלכלה

בתעודות חברת הלבנט שנבדקו על-ידי הפרופ' אליעזר בשן ז"ל ודניאל גופמן, ובמקורות יהודיים, רובם שו"ת, נלמד על סוחרים וברוקרים יהודים רבים שפעלו באיסטנבול לאורך המאה ה-17. ההערכה היא שסוחרים בעלי קשרים מסחריים רבים שבצעו עשרות עסקאות, היו קרוב לוודאי אמידים. במחקרו של פרופ' ירון בן-נאה על יהודי האימפריה העות'מאנית במאה ה-17 הוא מציין את העוצמה לה זכו עשירי היהודים, וכי היו ביניהם גם חכמים ודיינים. המידע שמצוי בידינו, מאפשר לחוקר להתעמק בתופעת העשירים היהודים באיסטנבול במאה ה-17, להכיר את עסקיהם, לפחות באופן חלקי, ולדון בעוצמתם הפוליטית של אלה ביניהם ששירתו שליטים עות'מאניים, בעיקר וזירים, פאשות וראשי ממשלה. בנושא זה חשוב מאד מחקרו של ד"ר שוקי אקר על משרת הבזרגאן באשי. ההרצאה מתרכזת באותם אישים שמכונים "גביר" במקורות היהודיים הכתובים ובמצבות ששרדו בבתי העלמין של איסטנבול, ודן בקרוב לחמישים גבירים שפעלו בקהילה היהודית לאורך המאה. הדיון הוא במעמדם בתוך הקהילה ובעוצמה הפוליטית שרכשו אלה ביניהם ששירתו את השליטים ושהקנתה להם מעמד פוליטי וחברתי גבוה מאד בקהילה.

סיור: ארץ ציון וירושלים: השינוי ביחסה של התנועה הציונית

לירושלים - מבט מהשטח בהזרחת ד"ר שמואל בהט

בעשורים הראשונים של העשייה הציונית בארץ ישראל התרחקה עשייה זו מירושלים, מסיבות מעשיות ומסיבות עקרוניות. זמן קצר לפני הכיבוש הבריטי של הארץ, ובעיקר בתקופת השלטון הבריטי, הסתמן שינוי ביחס הציוני לירושלים והיא החלה לתפוס מקום מרכזי בעשייה הציונית. שינוי זה מתבטא באופן מובהק בשכונת רחביה ובסביבתה הקרובה. הסיור יעבור בכמה אתרים באזור זה, ויעקוב אחר התמורה ביחס הציוני לירושלים דרך סיפורם של מוסדות ושל אישים שפעלו בשכונה או התגוררו בה.

מושב ח: שיבה לארץ בימי שיבת ציון והבית השני

יו"ר: פרופ' אורן אקרמן

ד"ר חנן בירנבוים (מכללת הרצוג ומכללת שאנן):

קומו ונעלה ציון: השינוי במעמדה של ירושלים בתקופה הפרסית

פסוקים רבים מימי שיבת ציון בתקופה הפרסית, הן בספרי הנביאים, הן במזמורי תהילים והן בספרים ההיסטוריים, מתייחסים למעמדה המיוחד של ירושלים בתקופה זו. תיאורים רבים של עלייה לרגל אל המקדש ואל העיר נותנים ביטוי למעמד זה ומשקפים את העלייה בחשיבותה של העיר. מספרי עזרא ונחמיה משתמע שבקרוב שבי הגולה התפתחה ההשקפה שקדושת המקדש מתרחבת אל ירושלים כולה ושיש לכך השלכות ריטואליות. יתכן שהדבר קשור לירידה שחלה בתקופה זו במעמד המקדש, שנבנה תחת חסות פרסית, נשען על תמיכתו הכלכלית של המלך הפרסי, ממדיו ופארו היו קטנים יותר מאלו של מקדש שלמה ונעדרו ממנו סממנים של השראה אלוהית. דברים אלו גרמו להעברת מוקד הקדושה מהמקדש למסגרות אחרות.

ד"ר אהרן טבגר (האוניברסיטה העברית ואוניברסיטת אריאל):

הארכיאולוגיה של ארץ בנימין בימי שיבת ציון – כמיהה לממלכת יהודה מול התפשטות המחוזות חדשים

פרופ' נחמיה פולן (Hebrew College Boston):

Shabbath observance and the Land of Israel: A study of the book of Nehemiah

Nehemiah is motivated by the yearning for the land of Israel and Jerusalem in particular.

Nehemiah prays to God, but God never appears directly, nor is God explicitly heard from. We are never told God's words in response to Nehemiah's prayers. Nehemiah succeeds in his plans to rebuild Jerusalem and to reform the religious life of the people, but the question of whether his success is due to divine providence or to

Nehemia's courage, leadership and diplomatic skills is never resolved. In earlier books of the Bible, the voice of the narrator, or the prophetic word makes it clear where God's sympathies lie; but neither is heard in the Nehemia memoir.

This lecture will compare and contrast Nehemia's leadership to Moses and Aaron and their relationship to Eretz Yisrael and explain why Nehemia succeeded in building Jerusalem while Moses and Aaron did not have the merit to enter Eretz Yisrael.

הרב ד"ר בני לאו (ראש מיוזם 929):

"דברו על לב ירושלים" – נבואות הנחמה של ישעיהו כשיקוף לדלדול

האמונה של יהודי בבל

במהלך ההרצאה אבקש להציג את ספרי החדש "שיבת ציון" שאוגד בתוכו את ספרי התנך העוסקים בימי חורבן, גלות בבל ושיבת ציון (עד עזרא נחמיה ומלאכי). מתוך הספר אתמקד בתגובת היהודים לבשורת הגאולה של כורש, על פרופיל העולים, על החוששים ועל פצועי התקווה.

מושב נעילה: הכמיהה לארץ ישראל בדורנו בארץ ובתפוצות

יו"ר: מר עמיחי בנעט

הרב ד"ר עוז בלומן (ישיבת ברכת משה ואוניברסיטת בר אילן):

כמיהה, געגועים, תשוקה: מה בעצם חסר לעם היהודי?

העם היהודי ידע במאה השנים האחרונות את אחת התמורות הפוליטיות הגדולות בתולדותיו – עלייתה של התנועה הציונית ששיאה בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. הציונות הייתה אמנם ביטוי לשאיפה הדתית העתיקה לשוב לארץ ישראל, אך יחד עם זאת צמחה בעיצומם של תהליכי חילון אירופאיים רבי עוצמה: פוליטיים, חינוכיים ואינטלקטואליים. העם היהודי ידע במאה השנים האחרונות גם את אחד האסונות הגדולים בתולדותיו – אסון ששינה בין היתר גם את השפה שבה אנחנו מדברים כיום על פוליטיקה ולאום, דת וחילון.

על אף העיסוק הציוני והציוני-דתי רב השנים במתח שבין מסורת וקידמה, ועל אף הסדרים חוקתיים שהונחו בסוגיות דת ומדינה – עוד מורגש הצורך בהתחדשות השיח בסוגיות אלו. אל נקודת ראשית הצירים שבין מסורת דתית ומשנה פוליטית נדחקו בישראל בשנים האחרונות מספר חידושים אינטלקטואליים – משמרנות וניאו-ליברליזם ועד תיאולוגיה ביקורתית וניאו-מרקסיזם, מתיאוקרטיה ועד מדינה רזה. ברם בכל אלו מורגש עדיין חסרונה המהותי של ארץ ישראל ושל התשוקה אליה כרכיב מרכזי, מה שעשוי לרמז שהמסע עדיין לא תם.

פרופ' זאב גריס (אוניברסיטת בן גוריון):

הכמיהה לארץ ישראל בזמננו

בדברי אנסה לברר מהם לדעתי ביטויי הכמיהה לארץ-ישראל העכשוויים בארץ ובתפוצות. אנסה להראות כי תהליכי החיים של משפחה, קהילה ועם, שזכה להיהפך לריבון בארצו, הם תהליכים של תגובה מתמדת למציאות המשתנה. התגובה מלמדת, על פי מעשי המגיבים, אם נמשכת בתוכם צמיחה רוחנית והתפתחות של גופי חינוך, שלטון וחיי קהילה, המורים על חיוניות ושמירת המסורת, של האבות המייסדים, עליה התחנכו האנשים החיים בארץ. לשון אחרת, אנסה לברר האם נמשך המאמץ, שלדעתי הוא מאמץ אינסופי, לבסס בחיים עצמם את הכמיהה המתמדת לעצב את החיים בארץ-ישראל, על פי טיב הכמיהה והחלום שחלמו אבותינו לבניית ארצנו מחדש – על כל המשתמע מכך ההתנהגותית, מצד תושבי ארצנו, במרחבי החיים השונים בהם אנו חיים.

פרופ' מרגלית שילה (אוניברסיטת בר אילן):

האם האמירה "עין לציון צופיה" עדיין אקטואלית בישראל של שנת 2023?
כיצד עלינו לקיים היום את הצו הידוע: "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור" (האזינו)? מה הסיפור שעלינו להנחיל לדורות הצעירים על מנת שישכילו להעריך את נס הקמת המדינה ושיאבו להמשיך לקיים ולפתח אותה? כמי שעוסקת בחקר תולדות היישוב וראשית המדינה כמעט חמישה עשורים וכמי ששואבת ממחקר זה הערכה כמעט אינסופית למייסדים שהיו חלוצים בכל תחום מתחומי החיים וכמהו ליסד כאן מדינת מופת, הצעתי היא להנחיל להם את ספור בניין האומה והמדינה כהמשך, כפרק ב', של

הספור הקולקטיבי של יציאת מצרים. ארתור רופין 'אבי ההתיישבות הציונית' ניסח את מטרת המייסדים במילים אלה: "אין ריכוז היהודים בארץ ישראל מטרתנו הסופית, אלא אמצעי בלבד, כדי להגשים בחברתנו את האידיאלים המוסריים הנעלים ביותר".

פריסת ספור בניין האומה והמדינה מציג כיצד מימשו הראשונים ערכים חברתיים נעלים ביותר שהתוו את חייהם: הכרה בארץ ישראל כמולדת האומה; ראיית התנ"ך כספר יסוד בחיי הרוח; קידוש השפה העברית, קידוש הלוח העברי; ראיית טובת הכלל כטובתם הם; מוכנות לעמל קשה שמטרתו אינה הישג כלכלי, אלא הישג חברתי קולקטיבי; מוכנות להקרבה עצמית כדי לממש את רעיון המדינה ועוד. הכרה כי נתינה לכלל משמעה חיים עם משמעות ובלשון ימינו "טעם החיים". מטרת הדור הצעיר היום "מימוש עצמי" מקבלת משנה עומק כשזו מחוברת לספור מימוש כמיהת הדורות "עין לציון צופייה".

הרב פרופ' יהודה ברנדס (מכללת הרצוג): חסידות ציונית בתל אביב

מטרת ההרצאה היא להפריך שני טעויות נפוצות בשיח התרבותי היהודי והישראלי בן זמננו. האחת: החרדים התנגדו לציונות. והאחרת: תל אביב היא "עיר ללא הפסקה" – עיר חילונית וליברלית. שני המיתוסים האלה מתנפצים כאשר בוחנים את תולדות החסידות בתל אביב. באמצע המאה העשרים, בתקופת הישוב ובעשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל חיו בתל אביב עשרות אדמו"רים שהנהיגו קהילות וחצרות חסידיות, והתקיימו בה בתי מדרש ותפילה חסידיים רבים אף יותר. למעשה, תל אביב נוסדה כעיר עברית בעלת מאפיינים יהודיים ודתיים משמעותיים ביותר, והתנועה החסידית היתה קרובה בהגות ובמעשה לשיתוף פעולה ערכי ומהותי עם הציונות החילונית בגולה ובארץ. ההרצאה תתמקד בהיבטים הרעיוניים של השותפות החסידית עם החברה הציונית הכללית דרך עיון בהגותם של אדמו"רים תל-אביביים, ובראשם האדמו"ר ר' יעקב פרידמן, האדמו"ר מהוסיאטין.

